

γραφίας³. Είναι εύτυχής συγκυρία διὰ τὴν σπουδὴν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ὅτι, καθ' ἣν ἐποχὴν ἐκτίθεται ἡ πρόοδος ἡ σημειουμένη περὶ τὴν σύνταξιν μεγάλου ἰσπανικοῦ λεξικοῦ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, παρασκευαζομένου ὑπὸ ἐπιτελείου Ἰσπανῶν φιλολόγων καὶ γλωσσολόγων ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγ. Fr. Adrados Rodriguez⁴ καὶ καθ' ὃν χρόνον ἀνακονοῦται ἡ πορεία τῆς προκαταρκτικῆς ἐργασίας ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως ἄλλου μεγάλου εἰς ἀγγλικὴν γλῶσσαν Ἰσπανοῦ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, ἐκπονουμένου ὑπὸ ἀμερικανῶν φιλολόγων τῇ συνεργασίᾳ καὶ τοῦ Ἑλληνος καθηγητοῦ Π. Κολακλίδου, ἐμφανίζεται καὶ εἰς τὸν ἑλληνικὸν χῶρον λεξικογραφικὸν ἔργον περιωπῆς, τὸ ὁποῖον τιμᾷ τοὺς ἐκδότας αὐτοῦ καὶ ἀντικατοπτρίζει τὴν σύγχρονον ἑλληνικὴν φιλολογικὴν κίνησιν.

Γ. ΜΙΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ

* *

J. M. BREMER, *Hamartia, Tragic Error in the Poetics of Aristotle and in Greek Tragedy*, Amsterdam 1969, σελ. XX + 211.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ «Ποιητικὴ» τοῦ Ἀριστοτέλους ἀπὸ τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ ἐντεῦθεν ἤσκησεν ἀποτελεσματικὴν ἐπίδρασιν ὄχι μόνον ἐπὶ τῆς δραματικῆς, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς καθόλου λογοτεχνικῆς κριτικῆς τῶν Εὐρωπαϊκῶν λαῶν. Ἀριστοτελικοὶ ὅροι, ὡς μίμησις, κάθαρσις, φόβος, ἔλεος, φιλόφρων, μιαιφόν, μῦθος, ἦθος, περιπέτεια, ἀναγνώρισις κλπ., ἔδωσαν λαβὴν εἰς ἀτελευτήτους συζητήσεις καὶ ἀτέρμονας διαφωνίας μεταξὺ φιλολόγων καὶ αἰσθητικῶν. Εἰς ἐκ τῶν πολυσημάντων αὐτῶν ὄρων εἶναι καὶ ἡ αἰνιγματικὴ λέξις ἀμαρτία, ἥτις ἀπαντᾷ δις (1553 α 8 καὶ 1453 α 15) εἰς τὸ διασωθὲν κείμενον τοῦ προειρημένου Ἀριστοτελικοῦ δοκιμίου αἰσθητικῆς.

Ὁ κ. Bremer εἰς τὴν ἐν ἐπικεφαλίδι διατριβὴν του, ἥτις κατηρτίσθη ἐν Ὁξφόρδῃ ὑπὸ τὴν σοφὴν ἐπιστασίαν τοῦ γνωστοῦ ἑλληνιστοῦ κ. D. W. Lucas, ἐπιχειρεῖ μίαν νέαν προσπέλασιν εἰς τὸν πολύκροτον ὄρον ἀμαρτία τῆς Ποιητικῆς ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ἐφαρμογὴν αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀττικὴν τραγωδίαν. Εἶναι περιττὸν νὰ ὑπομνήσωμεν ἐνταῦθα ὅτι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἥδη τῆς Ἀναγεννήσεως εἶχε προσδοῆ εἰς τὸν ὄρον ἡθικὸν περιεχόμενον, ἐφόσον ἄλλωστε μεγαλόσχημοι κριτικοὶ ἰσχυρίζοντο ὅτι εἶχον ἀνακαλύψει δεδομένα, ἅτινα ὡδήγουν εἰς μίαν γενικῶς «moralistic theory of tragedy», καὶ μόνον κατὰ τὸν τελευταῖον αἰῶνα ἐπετεύχθη ἡ ἀποδέσμευσις τῆς «Ποιητικῆς» ἀπὸ τῆς τοιαύτης ἠθικιστικῆς ἐρμηνείας. Ὁ κ. Bremer διαλαμβάνει τὸ περὶ τὴν ἀμαρτίαν πρόβλημα ἐξ ὑπαρχῆς ἐν τῇ προσπάθειά του, ὅπως διευκρινίση τὴν ἔννοιαν τοῦ ὄρου καὶ δὴ καὶ τὴν δυνατότητα ἐφαρμογῆς αὐτοῦ εἰς τὴν «τῶν πραγμάτων σύστασιν» τῆς Ἀττικῆς τραγωδίας.

Εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον τοῦ βιβλίου (σελ. 4—64) ὁ συγγραφεὺς ἀποπειρᾷ-

3) Πβ Γ. Μπαμπινιώτην, ἔ. ἀ., σσημ. (1). Ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ λεξικοῦ, τῶν προβλημάτων καὶ τῶν μεθόδων τῆς συγχρόνου λεξικογραφίας ἰδ. Γ. Μπαμπινιώτου, *Λεξικογραφία. Λεξικόν, λεξικά*. Ἄρθρον ἐν τῇ «Μεγάλῃ Παιδαγωγικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ», τόμ. Γ' (1968), 581 - 587.

4) Fr. Adrados Rodriguez, *The Greek - Spanish Dictionary. Its Present State*. Emericita 39 (1971), 1 - 33.

ται: (α) νά διακριβώσῃ τὴν σχέσιν, τὴν ὁποίαν εἶναι δυνατὸν νά ἔχουν τὰ ἐν τῇ «Ποιητικῇ» ἀπαντῶντα χωρία τὰ περιέχοντα τὴν λέξιν ἁμαρτίαν πρὸς τὸ ὅλον αἰσθητικὸν πρόβλημα τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς τραγωδίας, (β) τὴν ἀκριβῆ σημασίαν τῆς λέξεως, ὡς αὕτη εὐρίσκεται εἰς τὴν «Ποιητικὴν» καὶ (γ) τὴν δυνατότητα ἐρμηνείας τὴν ὁποίαν τὰ σημασιολογικὰ καὶ ἐτυμολογικὰ δεδομένα τοῦ ὅρου ἐπιτρέπουν. Εἰς τὸ δευτέρον κεφάλαιον τοῦ βιβλίου (σελ. 65—98) ὁ συγγραφεὺς κάμνει μίαν σύντομον ἀναδρομὴν εἰς τὰς διαφόρους ἐρμηνευτικὰς προσπαθείας ποικιλωνύμων φιλολόγων καὶ αἰσθητικῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ μεσαιῶνος, τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων, ἐπισημαίνων ἐν προκειμένῳ τὰς πλέον ἐνδιαφερούσας ἀπόψεις Ἰταλῶν, Γάλλων, Γερμανῶν, Ὀλλανδῶν καὶ Ἀγγλων φιλολόγων καὶ αἰσθητικῶν.

Τὸ τρίτον κεφάλαιον τοῦ βιβλίου (σελ. 99—134) ἀρχίζει μὲ τὴν παράθεσιν ἑνὸς ἐνδιαφέροντος ὀρισμοῦ τῆς ἁμαρτίας (Πβ. σελ. 99: Aristotle's hamartia denotes a wrong action committed in ignorance of its nature, effect etc, which is the starting point of a causally connected train of events ending in disaster) καὶ χωρεῖ εἰς μίαν ἐνδελεχῆ διάκρισιν μεταξύ τῶν ἐνοιῶν τῆς ἄτης καὶ ἁμαρτίας ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν τραγωδίαν. Εἰς τὸν Ὀμηρον ἡ ἰδέα τῆς ἄτης φαίνεται ὅτι ἐνσαρκώνει ἐκείνην τὴν πάρωσιν τοῦ ἀνθρώπου, ἥτις ὀδηγεῖ αὐτὸν ἀφ'ἑκτῶς εἰς τὴν καταστροφὴν καὶ τὴν ἀπώλειαν. Ἡ πνευματικὴ αὕτη τύφλωσις εἶναι βεβαίως θεόσταλτον κακόν, χωρὶς ν' ἀποκλείεται ὅπωςδῆποτε καὶ κάποια παρουσία ἀνθρωπίνης εὐθύνης. Ἀντιθέτως εἰς τοὺς μετὰ τὸν Ὀμηρον χρόνους, ὡς ἀποκαλύπτουν τὰ ἔργα τοῦ Ἡσιόδου, Σόλωνος καὶ Πινδάρου, ἡ ἰδέα τῆς ἄτης ὑποδηλοῖ τιμωρίαν ἀνθρωπίνης ὑπαιτιότητος. Ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ ἐννοίᾳ χρησιμοποιεῖ τὴν ἰδέαν τῆς ἄτης ὁ Αἰσχύλος, μολοντί ἤρωες ὡς ὁ Ὀρέστης ἢ ὁ Ἐτεοκλῆς ἀναδεικνύονται περισσότερον ἀκούσια θύματα μιᾶς κληροδοτημένης ἐνοχῆς παρὰ ὑπαίτιοι ἰδίων παραπτωμάτων.

Εἰς τὸ πέμπτον κεφάλαιον τοῦ βιβλίου (σελ. 135—172) ὁ κ. Bremer ἐξετάζει κατὰ πόσον ἡ ἰδέα τῆς ἀριστοτελικῆς ἁμαρτίας συνδεδασμένη μὲ τὴν τοιαύτην τῆς ἄτης εἶναι δυνατὸν νά ἐφαρμοσθῇ εἰς τὰς τραγωδίας τοῦ Σοφοκλέους. Κατὰ τὸν συγγραφέα μόνον αἱ Τραχίνιαι καὶ ὁ Οἰδίπους Τύραννος προσφέρονται εἰς μίαν ἀβίαστον ἐφαρμογὴν τῆς ἁμαρτίας, ἐνῶ εἰς τὸν Αἴαντα καὶ τὴν Ἀντιγόνην ὁ ὅρος δὲν δύναται νά ἐφαρμοσθῇ ἄνευ τῆς συμπληρωματικῆς ἐννοίας τῆς ἄτης. Εἰς τὰς τραγωδίας Ἡλέκτραν, Φιλοκτήτην καὶ Οἰδίποδα ἐπὶ Κολωνῶ τόσον ἡ ἐννοία τῆς ἁμαρτίας ὅσον καὶ αὕτη τῆς ἄτης δὲν εὐρίσκουν σχετικὴν ἐφαρμογὴν. Τέλος εἰς τὸ ἕκτον κεφάλαιον (σελ. 173—194) ὁ κ. Bremer ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ἀριστοτελικὴ ἁμαρτία εἶναι ἐφαρμόσιμος μόνον εἰς τὰς ἐξῆς κατὰ σειρὰν τραγωδίας τοῦ Εὐριπίδου: Ἰππόλυτος, Βάκχαι καὶ Ἡρακλῆς Μαινόμενος· αἱ λοιπαὶ τραγωδίαι, φαίνεται ἐν προκειμένῳ, ὅτι δὲν δύναται νά συμβιβασθοῦν μὲ τοὺς κανόνας τῆς ἀριστοτελικῆς αἰσθητικῆς. Εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου ὁ συγγραφεὺς παραθέτει σύντομον περίληψιν (σελ. 195—7) τῶν πορισμάτων τῆς ἐρεύνης του καὶ ἕνα πίνακα (σελ. 198—204) τῶν ἀπολεσθέντων ἔργων τοῦ Εὐριπίδου, ἐκ τῶν πιθανῶν ὑποθέσεων τῶν ὁποίων ζητεῖ νά ἐπισημάνῃ τὸ ἐφαρμόσιμον ἢ μὴ εἰς αὐτὰ τῆς ἀριστοτελικῆς ἁμαρτίας.

Μετὰ τὴν σύντομον ἐπισκόπησιν τοῦ βιβλίου, ἡ ὁποία φυσικὰ ἐλαχίστας ἀπόψεις τοῦ συγγραφέως ἠδυνήθη νά ὑπογραμμίσῃ, θεωρῶ σκόπιμον νά παραθέσω μερικὰς παρατηρήσεις αἱ ὁποῖαι ἀφοροῦν μᾶλλον εἰς τινὰς οὐσιώδεις θέσεις τοῦ συγγραφέως:

1. Ὁ ὀρισμὸς τῆς ἀριστοτελικῆς ἁμαρτίας φαίνεται κατὰ κάποιον τρόπον ὑπερᾶγαν δογματικός, καθ' ἣν στιγμὴν ἄλλωστε τὸ ὅλον περὶ τὴν αἰσθητικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους ζήτημα εἶναι περίπλοκον καὶ εἰς πολλὰ σημεῖα

εἰσέτι ἀδιασάφηνον. Ἰδιαιτέρως ὁ ὀρισμὸς τοῦ κ. Bremer δὲν ἐπισημαίνει τὸ διανοητικὸν στοιχεῖον τῆς ἀριστοτελικῆς ἀμαρτίας, ὅπερ εἶναι ἐν προκειμένῳ σπουδαιότατον (Πβ. Μενάνδρου—Συκουτρῆ, Ἀριστοτέλους, Περὶ Ποιητικῆς, σελ. 104, ὑποσημ.). Ἰσως θὰ ἐγένετο εἰς τὸ ἐν λόγω σημεῖον πληρέστερος διὰ τῆς προσθήκης μεταξὺ τῶν λέξεων action καὶ committed τῆς φράσεως «due to a γνώμης ἀμάρτημα».

2. Κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν ἡ ἔννοια τῆς ἀριστοτελικῆς ἀμαρτίας ἦτο δυνατόν νὰ καθορισθῆ καὶ ἐφαρμοσθῆ ἐπιτυχέστερον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν τραγωδίαν, ἐὰν συνεδυάζετο ὄχι μόνον μετὰ τὴν ἔννοιαν τῆς ἄτης, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν τοιαύτην τῆς ὕβρεως, ἥτις φαίνεται ὅτι παίζει σημαντικὸν ρόλον εἰς τὴν ὅλην ἀσύστασιν τῶν πραγμάτων» ἐνίαν ἰδίαν ἀττικῶν τραγωδιῶν.

3. Ὁ κ. Bremer δὲν ἐπεσήμανεν ὅσον ἔπρεπε τὸν παράγοντα τῆς ἀγνοίας, ὅστις εἶναι βασικὸν στοιχεῖον τῆς ἀριστοτελικῆς ἀμαρτίας. Δὲν ὑπεγράμμισεν ἐπίσης τὴν διάκρισιν τῆς τοιαύτης ἀγνοίας ἀπὸ τὴν ἀνάλογον ἐκείνην ἀγνοίαν, ἥτις προηγεῖται τῆς ἀναγνωρίσεως, τῆς περιπετείας καὶ τραγι-
τῆς εἰρωνείας.

Περαιόντες τὸ βιβλιοκριτικὸν τοῦτο σημεῖωμα ἐπιθυμοῦμεν νὰ τονίσωμεν τὴν σπουδαιότητα τῆς ἐργασίας τοῦ κ. Bremer, ἥτις διὰ τὴν ἐμβριθειαν καὶ μεθοδικότητά της ἀποτελεῖ ἀξιόλογον βοήθημα διὰ τὴν προσπέλασιν ἐνὸς τῶν πλέον ἀίνυματικῶν ὄρων τῆς Ἀριστοτελικῆς αἰσθητικῆς.

ΓΕΡ. ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΑΤΟΣ

* *

Γ. Σ. ΛΑΤΟΥ, Σίμων Σίνας, Γραφεῖον Δημοσιευμάτων τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Βιογραφία ἐθνικῶν εὐεργετῶν, 1. Ἐν Ἀθήναις 1972, σχ. 4, σελ. ιθ' / 433, μετὰ 109 εἰκόνων ἐκτὸς κειμένου καὶ 29 φωτογραφιῶν.

Διὰ τῆς παρουσίας ἐκδόσεως ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν βιογραφεῖ τὸν βαρῶνον Σίμωνα Σίναν, τὸν ἰδρυτὴν τοῦ λαμπροτάτου νεοελληνικοῦ μνημείου, εἰς τὸ ὁποῖον καὶ ἡ ἰδία στεγάζεται, ὡς πρῶτον τῆς σειρᾶς βιογραφιῶν τῶν μεγάλων εὐεργετῶν τοῦ ἔθνους, ἣν προτίθεται νὰ ἐκδώσῃ. Τὸ ἔργον ἐξεπόνθησεν ὁ γνωστὸς ἱστορικὸς ἐρευνητῆς Γ. Λάιος μετὰ πολλῆς ἐπιτηδειότητος καὶ εὐσυνειδησίας. Ἐδέησε νὰ ἀναζητήσῃ τὰς πληροφορίας του εἰς πολυποικίλους καὶ δυσπροσίτους πηγὰς, εἰς τὰ κρατικὰ καὶ δημοτικὰ ἀρχεῖα καὶ ἄλλα ἰδρύματα τῆς Βιέννης καθὼς καὶ εἰς ἰδιώτας τῆς πόλεως ἐκείνης, εἰς Οὐγγρους ἱστορικοὺς συγγραφεῖς, εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Κοπεγχάγης, εἰς τὰ κρατικὰ ἀρχεῖα τοῦ Βερολίνου, τοῦ Ὀλδερμβούργου, τοῦ Μονάχου, εἰς τὸ Δημαρχεῖον τοῦ Ἑλβετικοῦ Βεβέου, εἰς τὰ ἰδικὰ μας κρατικὰ ἀρχεῖα καὶ τὰ ἀρχεῖα πολυποικίλων Ἑλληνικῶν Ὑπηρεσιῶν καὶ Ἰδρυμάτων καὶ Βιβλιοθηκῶν καὶ Ἀρχαιοφυλακίων καὶ ἰδιωτῶν. Οὕτω ἀνεδίφθησεν ὁ συγγραφεὺς 37 ἀρχεῖα, ἐμελέτησε 99 σχετικὰ βιβλία καὶ 57 περιοδικὰ καὶ ἐφημερίδας, ὧν 25 ἑλληνικὰ καὶ 32 ξένα.

Καρπὸς τῆς ἐργώδους ταύτης ἐρεύνης εἶναι τὸ περιεχόμενον τοῦ θαυμασίου τούτου τόμου, δι' οὗ ῥίπτεται φῶς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς οἰκογενείας Σίνα, εἰς τὴν δρᾶσιν τοῦ Οἴκου Σίνα ἐν Βιέννῃ καὶ τὴν ἀνάδειξιν τοῦ Γεωργίου Σίνα, πατρὸς τοῦ Σίμωνος, ὡς ἐνὸς τῶν μεγίστων κτηματιῶν, τραπεζιτῶν καὶ ἐπιχειρηματιῶν τῆς Αὐστρουγγαρίας. Ἐπίσης ἐξιστορεῖται ἡ δρᾶσις τοῦ Οἴκου Σίνα πρό, κατὰ